

Я.О.Поліщук

Ягеллонський університет, Краків

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА ТА МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН (СПІЛЬНІСТЬ КОНЦЕПЦІЇ ВІРИ)

У статті аналізується спільність світоглядів відомої української письменниці 1930-1960-х років Наталени Королевої та Митрополита Іларіона (Івана Огієнка). Особисті контакти цих діячів підтверджують їх взаємну довіру та приязнь. Митрополит Іларіон був уважним читачем та критиком християнських творів Королевої. Солідарна позиція обох у питаннях віри.

Ключові слова і словосполучення: християнські чесноти, духовна культура, християнська література, образ, новела, повість, критика.

Серед багатьох життєвих контактів Митрополита Іларіона той, про який буде мова в нашій розвідці, особливий. Ідеться про іспанку з походження, а українську письменницю з вільного вибору Наталену Королеву (1888-1966), відому своєю талановитою християнською белетристикою в 1930-60-х роках. Суттєві світоглядно-ідеологічні розбіжності чи дрібні непорозуміння не стали на шляху їхніх добрих стосунків. А в тогочасному культурному контексті таких шорсткостей не бракувало. Вони виникали хоч би на тому ґрунті, що Огієнко був переконаним репрезентантом православного українства (зокрема, у Варшаві 1930-х років, коли він набуває значного впливу й авторитету), тоді як Наталена Королева зблизилася з католицьким рухом у міжвоєнному Львові. Нагадаємо, що галицька критика 1930-х років активно дискутувала християнський характер творчості Королевої. Окремі спекулятивні оцінки критиків, що відгоняють ксенофобією, засвідчують: письменницю сприймали як «чужинку», котра невідомо навіть прибилась до українського берега й від котрої можна чекати невідомо яких підступів. Тіні подібних пересудів, на жаль, відбивалися й на людських стосунках тогочасної української інтелігенції на вигнанні.

На щастя, подібні упередження не затьмарили взаємні Огієнка з Королевою. Прихильним стосункам, однак, не перешкодило те, що Наталена була католичкою. Пізніше у відносинах цих двох видатних осіб означиться спільне коло інтересів, а вони самі у своїй діяльності викажуть риси тієї поєднувальної, понадконфесійної свідомості, яку в нинішньому світі називають екуменізмом. І Королева, й Огієнко мислили стратегічно, мріяли про майбутню солідарність християн, їх осмучували дрібні конфесійні конфлікти, що мали місце в тому часі та в їхньому оточенні.

Докладно не знаємо, коли вони познайомились, але трапилося це в період 1919-1922 років. Імовірно, зближенню сприяв той факт, що і Огієнко, й Королева (тоді — Кармен де Кастро, за новими документами — Н.Ковалевська) працювали в уряді Української Народної Республіки. Королева в 1919 році знайшла роботу в дипломатичній

місії УНР у Празі, але незадовго, після ліквідації Української Держави змушена була сама шукати місця в житті на еміграції [2]. Подібну долю пережив І.Огієнко, хоча він, обіймаючи посаду міністра, зберіг сильний вплив і у вигнанні.

Перші переклади Н.Королевої — це переклади релігійної літератури. Дуже важливо, що в період творчого дебюту вона відчувала підтримку та зацікавленість проф. Івана Огієнка, котрий однозначно заохочував Королеву до тлумачення християнської літератури, вказуючи на брак таких видань українською мовою. Очевидно, що письменниця-поліглот могла виконати працю, яка була під силу хіба що кільком особам з-поміж української тогочасної інтелігенції. Саме її професійні вміння, як також і гаряче серце, щирі переконання служити словом українському народові, високо оцінив Огієнко.

За сприяння Івана Огієнка вийшла у світ перша книжка Наталени Королевої. Це був переклад (з латинської) життя святої великомучениці Варвари. Тлумачення побачило світ у вигляді окремої брошури в польському Тарнові, де тоді містилося урядове представництво С.Петлюри, в 1922 році [6]. Відзначимо принагідно, що це єдиний з тогочасних перекладів письменниці, який був опублікований; інші лишилися в рукописах або були видані значно пізніше, як от «Наслідвання Христа» Томи Кемпійського (з'явилося в 1930-х роках у видавництві отців Василіанів, що в Жовкві) або «Дорога досконалості» Св. Терези Великої (рукопис було відзначено нагородою Українського католицького собору у Львові 1936 року; зберігався у видавництві «Добра книжка»). Принаймні, такі дані знаходимо в автобіографії письменниці 1958 року [8, с.16].

Слідом за перекладами та журнальними першопублікаціями пробили собі шлях до читача окремі книжки художньої прози Наталени Королевої. Сталося це вже у другій половині 1930-х років, але належить підкреслити, що авторка була дуже продуктивною і щороку давала літературі нові цікаві тексти. Це зосібна збірки оповідань «Во дні они» (1935) та «Інакший світ» (1936), повісті «1313» (1935), «Без коріння» (1936), «Предок» (1937), «Сон тіні» (1938), знову збірка оповідань «Легенди старокиївські» у двох випусках (1942, 1943). Не вдалося, проте, видати найбільший твір цього часу — роман «*Quid est Veritas?*»: хоча написаний він був іще 1938 року й роком пізніше почав публікуватись у львівському журналі «Дзвони». Події Другої світової війни проблематизували вихід у світ наступних книг Королевиної белетристики і згасили її творчі амбіції.

Скласяся не зовсім коректна думка про належність Н.Королевої до кола католицьких письменників, провідною трибуною яких був часопис «Дзвони» (1931-1939), що виходив за редакцією Петра Ісаїва у Львові. Щоправда, цьому журналові письменниця могла багато чим завдячувати: на його сторінках побачили світ її найкращі твори, а окремі книжки також з'явилися у видавничій серії «Дзвонів». Ці твори викликали відгуки та дискусії критиків, трибуною для яких був, знов-таки, цей католицький журнал. Не належить, однак, таку

співпрацю трактувати у вузькому, конфесійному сенсі. Письменниця не ставила собі за мету місіонерське пропагування католицизму, так само, між іншим, як Б.-І.Антонич, Ю.Липа, У.Самчук та інші автори «Дзвонів». Натомість у її творах присутня та широко закреслена канва християнського світогляду, євангельських морально-етичних цінностей, яка стала підґрунтям багатющої європейської культури. Ідейній програмі часопису відповідала література, зорієнтована на християнську етику та філософію [4, с.15]. Урешті, серед провідної автури «Дзвонів» також виявилися значні суперечності: їх можна представити у розбіжності двох поглядів — консервативного, що робив акцент на суворому дотриманні католицьких етичних норм (критика Г.Костельника та М.Гнатішака) та ліберального (О.Мох, Є.-Ю.Пеленський), який більше толерував свободу та право вибору письменника [5, с.29]. На такому тлі Королева як постійна авторка «Дзвонів» могла залишатися постаттю без доктринально окресленої ідеології.

Ціла її творчість насичена християнським пафосом. Щоправда, твори Н.Королевої християнські не в тому безпосередньому значенні, що ілюструють Святе Письмо. Навпаки, цю авторку більше інтригують події й образи, які лишилися поза біблійною оповіддю чи лише в ній згадані. У досить широкому спектрі проблематики, яка заявлена в її прозі, окреслюється передусім феномен людини та її наближення до Бога, котре, ясна річ, не виключає ані блукань, ані сумнівів, ані збочень з доброго шляху. Незалежно від того місця, в якому розігруються події в повістях та оповіданнях Н.Королевої, незалежно від етнічної ознаки героїв, навіть незалежно від того, чи персонажі є християнами, чи язичниками, — ідеться про символічне входження у світ позаземний, трансцендентний, божественний. Це світ роздумів та рефлексій персонажів, світ їхньої свідомості, уяви, пам'яті, візій. Тобто, світ, який наближує нас до Бога, до Абсолюту. Таким чином, християнський світогляд визначає сам дух її творчості, хоча ці твори не завжди згідні з буквою священних книг.

Галицька критика 1930-х років по-різному оцінювала прозу Н.Королевої. Ось два найтипівші закиди, які звучали в тогочасній пресі. Це, *по-перше*, відповідність творів біблійній істині чи відступи письменниці від слова Біблії. *По-друге*, проблема мови, позаяк дехто звинувачував авторку «Інакшого світу» в незнанні української та вживанні невластивих іноземних запозичень з чеської, польської, латини або російської [7, с.487]. Не будемо тут торкатися цієї за давньої дискусії. Чимало кваліфікованих критиків довели, що твори Н.Королевої не містять нічого, що б суперечило церковним догматам. Скажімо, П.Ісаїв у своїх «Дзвонах», опонуючи негативному відгуку М.Рудницького в «Ділі», доводив, що авторка повісті «1313» не порушила жодної з релігійних чеснот, а, навпаки, дуже талановито й проникливо їх втілила: «...справедлива кара за порушення четвертої Божої заповіді (шанувати батьків); перевага інтуїції простих праведних людей над зарозумілістю освічених (ідеал дитинності у вірі); згубність винаходів, інспірованих злом; більша небезпечність амбіцій супроти пристрасті для монахів; віра та праця як два стовпи рівноваги людства» [7, с.485].

Так само і з мовою. Стилiзуючи її в iсторичнiй прози, Королева не уникала запозичень та новотворiв, але робила це з почуттям мiри, виправдано, дбаючи про бiльшу художню виразнiсть сказаного. Так що, за великим рахунком, їй слiд вiддати належне у збагаченнi лiтературної мови коштом коректних запозичень, а ще частiше через використання архаїзмiв, якi, повернутi з забуття, в її творах заблисли новим свiтлом. Подiбну позицiю обстоював у дискусiї й Иван Огiєнко. Він зокрема присвятив мовi Наталени Королевої одну з своїх статей у часописi «Рiдна мова» за 1937 рiк. Загалом учений схвально оцiнив мову письменницi, вважаючи її лiтературною, правильною, за незначними винятками [11, с.187]. До речi, цей вiдгук Огiєнка свiдчить, що видатний учений був уважним читачем i критиком творiв Наталени Королевої, що також пiдтверджують їхнi особистi взаємини.

З iншого боку, дехто з поцiнувачiв художньої лiтератури сприймав християнський пафос буквалистськи. Такi критики (наприклад, Лука Луцiв, рецензент «Ниви» [7, с.481]) рекомендували твори Наталени Королевої як побожну лiтературу, що є очевидним упрощенням її функцiї. Ясна рiч, новели й повiстi авторки «Инакшого свiту» не можуть бути спецiальною лiтературою для катехизацiї, адже писалися вони з iншою метою. Авторка не ставила собi за завдання iлюструвати епiзоди бiблiйної iсторiї та їх популяризувати. Вона нерiдко лише вiдштовхується вiд оповiдi священної книги, але творить власну проєкцiю людського ества, що, з одного боку, прагне до високого, шукає Бога, але, з iншого, вiдається грiховi й злу. Це передусiм цiкава, пошукова белетристика для тих, хто хоче пiзнати християнське вчення в самiй його сутi.

Прикметнi в контекстi нашої теми погляди Королевої на християнство в двох його рiзновидах — *католицькому* та *православному*. Обидвi традицiї письменниця добре знала — i з досвiду особистого життя, i з лектури догматичних та iсторичних джерел. Ще юною вона пережила шок, зазнаючи переслiдувань у російській школi через своє католицьке вiровизнання. Героїня її автобiографiчної повiстi «Без корiння» (1936, 1968) Ноель, зiставляючи два обряди, зауважує суттєвi вiдмiнностi. Їй здається, що в Захiднiй Європi, звiдки приїхала, люди молилися, вiдчувати потребу своєї душі й маючи радiсть, пiднесення вiд молитви. Зате в Росiї Ноель вражає примус, що робить спiлкування з Богом обтяжливим. Вона помічає, що навiть церковнослов'янське окреслення *раб* вживається в цьому обрядi по-особливому, бо ним наголошують на повнiй пiдпорядкованостi людини владi. Проте загалом думка героїни не однозначна. Вона видiляє тi елементи схiдного обряду, якi є вищими, урочистiшими та по-справжньому пiдносять людину. Таким є, скажiмо, опис пасхального богослужiння (утренi) у православному храмі — він дає героїни невимовну насолоду та захват. Ясна справа, маємо тут суб'єктивнi оцiнки: героїня бiльш прихильна до католицької традицiї, бо була вихована в нiй i глибоко її пiзнала, зрiднилася з нею; а от православ'я сприймає поверхово й дещо упереджено.

Iнший важливий чинник, який рiзнить двi релiгiї, — це ставлення до *поганства*. Королеву дивує, що в православ'ї так категорично

відрікаються від віри предків, так завзято проклинають та вважають нічого не вартою. Її Ноель пригадує собі, що нічого подібного не бачила в Іспанії та Франції, де елементи прадавніх вірувань органічно впліталися в пізніший культ Ісуса Христа та Богородиці. Позицію категоричного несприйняття поганства, нищення та затирання всяких його слідів, з якою Королева зіштовхнулася у Росії, вона вважала немудрою, недалекоюглядною. Такі оцінки, висловлені в повісті «Без коріння», перегукуються з добре аргументованими думками Митрополита Іларіона, котрий у своїх наукових студіях прагнув своєрідно реабілітувати дохристиянські культу на Україні. Королева і Огієнко сходяться у цьому погляді на історію віри. Якщо перша, щоправда, опирає свою рефлексію на власному досвіді, то другий прагне науково її обґрунтувати. Таким чином, Митрополит Іларіон у знаковій релігієзнавчій монографії «Дохристиянські вірування українського народу» (1965) пише:

«Знати дохристиянські вірування українського народу дуже важливо, бо тільки знаючи їх, ми можемо належно зрозуміти теперішню духову культуру цього народу й правдиво оцінити силу пізньої Християнізації серед нього. Давні вірування, як довговіковий набуток духовий, не могли легко й безслідно розвіятися перед наступом нової віри серед народу, що в своїй переважаючій більшості був тоді неписьменний, і тому поставала мішанина вірувань, т.зв. синкретизм, а правильніше — двоєвір'я, в якому добре й правдиво орієнтуватися може тільки пильний дослідник стародавніх вірувань. Сучасної духової культури українського народу належно й глибоко ніхто не зрозуміє, коли він не знає його вірувань дохристиянських. Так само не зрозуміємо й правдивого духового розвою й історії нашої Церкви, коли не знаємо духового стану народу ще до Християнства...» [9, с.8-9].

Власне такі засади толерантності й розуміння, коли йдеться про культу праукраїнців, засвідчує Наталена Королева у книзі «Легенди старокиївські» (1942-1943), що була свого часу високо оцінена критикою й по сьогодні є видатним історичним твором української літератури. У новелах цієї книги читач зустрічається з носіями різних культур: тут і автохтони Руської землі, тобто язичники, що поклоняються Велесові й Перунові, тут і представники візантійського християнства, які прагнуть поширити свій вплив на Русь, і також *латинники*, котрі репрезентують римську церкву [10, с.110-111]. Однак письменниця уникає однозначних оцінок цих визнань, її більше цікавить конкретна людська душа і віра, котрою живуть конкретні герої, а не приналежність до тієї або іншої конфесії. Цей погляд Наталени Королевої на проблему віри прозирає її глибоке вміння бачити й сприймати суть християнського вчення, тобто те, що єднає всіх християн, а не їх розсварює.

У питаннях походження Русі, феномену староруської держави, запровадження християнської релігії тощо Королева корелює з ґрунтовними студіями цієї епохи, з гіпотезами провідних історіографів.

Вона бере до уваги візантійські, старогрецькі та римські, скандинавські хронікальні джерела, аби, зіставляючи їх із фольклорною пам'яттю своєї минувшини, відтворити монументальний образ славетної епохи слов'янської цивілізації з центром у Києві. Як і в інших своїх творах, письменниця не накидає читачеві думки про вищість християнської релігії серед інших. Вона делікатно, але послідовно утверджує силу Христової віри, що виявляється в милосерді, любові, співчутті. Саме ці риси стають найбільше затребуваними та виражають цивілізаційну перевагу християнського стосовно інших світоглядів. Чи не подібний підхід щодо давньоруського християнства ми простежуємо в історичних студіях Митрополита Іларіона?

У період Другої світової війни та після неї, коли емігранти намагалися відродити та відбудувати культурні інституції, про Королеву забули. Чимала перерва в її творчій активності та спілкуванні завершується лише наприкінці 1950-х років. Цікаво, що до віднайдення письменниці знову безпосередньо був причетний Митрополит Іларіон. В емігрантських колах існували різні версії про її долю, дехто стверджував, що Королева загинула під час війни, як і її чоловік Василь Королів-Старий. Проте Митрополит Іларіон виявив, що вона залишилася в Чехословаччині, в Мельніку. У вдячному листі від 4 вересня 1958 року, відповідаючи на пропозицію митрополита поновити контакт, письменниця так оповідала про обставини свого життя та «загубленості» в той період:

«Довго ходили чутки по світі, що я вже не живу, що мене вбили німці. Бо я не належала до жодної організації і за останні роки німецької окупації не писала, бо ніде мене не хотіли друкувати. Щоб жити — я вчителювала. А по 5-6 годинах учительської праці не дуже розпешешся! Перший «об'явив», що я жива, Митрополит д-р Іларіон... Об'явив він це випадково від якогось українця, що перенісся з Мельніка до Канади. Написав мені, прохаючи, аби я дала коротеньку замітку «про себе, щоб помістити у часописах». Я написала...» [3; 1, с.65-66].

Редакція часопису «Віра й Культура», взявши за основу лист до Митрополита Іларіона від 19 січня 1958 року, підготувала інформаційну статтю про Наталену Королеву. Найціннішою частиною цього матеріалу була автобіографія письменниці, надіслана Митрополиту Іларіонові, з додатком анотації головних її творів, друківаних або недруківаних. До речі, цей матеріал, опублікований у «Вірі й Культурі» (1958, ч. 4-5) став незамінним джерелом для пізніших дослідників творчості Королевої, через те в науковій літературі часто можна зустріти посилання на нього. Це був істотний крок до повернення її літературного імені до активного обігу. Від цього часу Королева поновлює контакти з видавництвами та часописами за кордоном, де друкує свої твори. Зокрема, їй вдається домовитися про співпрацю та видання тих текстів, що залишалися в рукописах. Серед них — найзначніше художнє полотно Королевої, роман «Quid est Veritas? (Що є Істина?)» (1961).

Творча особистість Наталени Королевої сьогодні викликає в українських науковців значний, до того ж зростаючий інтерес. У попередньому випуску цього фахового збірника були опубліковані матеріали авторства І.Тюрменко та М.Васьківа [12]. Розвиваючи заявлену вже тему, ми спробували поставити проблему особистих взаємин в іншу, дещо масштабнішу площину. Очевидно, тут не йшлося про деталі. Окремі аспекти спілкування Огієнка та Королевої було висвітлено у статті І.Тюрменко [12, с.190], отже, немає потреби повторюватись. До того ж, поки що бракує перевірених фактів та документів, аби цю тему дослідити системно. Натомість ширший аналіз світоглядів Митрополита Іларіона та Н.Королевої можна провести на підставі їхніх літературних та наукових праць. Така робота ще попереду. Тут же ми спробували задекларувати її основні акценти, зосереджуючи увагу на подібностях у концепції віри обох діячів.

Історія творчих взаємин видатної письменниці Наталени Королевої та духовного провідника й блискучого інтелектуала Митрополита Іларіона (Івана Огієнка) підтверджує спільність багатьох поглядів та інтенцій, передусім у питаннях стратегічної ваги — про віру й духовність, культуру й літературу, людську душу, пам'ять тощо. Не випадково ці харизматичні особистості, реалізуючи свій вплив в середовищі еміграції, утверджували одні й ті ж самі цінності, працювали на відродження духовності та вірили в майбутнє українського народу. Підтримка Митрополитом Іларіоном творчості Н.Королеви свідчить також про конфесійну відкритість та неупередженість чільного ієрарха української православної церкви за кордоном, про цінну практику нав'язування екуменічних контактів та турботу про майбутнє об'єднання на засадах віри всієї української спільноти.

Список використаних джерел:

1. *Бачинський Лев*. Наталена Королева (її життя і творчість на час від 1944 до 1960 року) // Визвольний шлях. — 1962. — №1. — С.65-66.
2. *Бучинський Дмитро*. На шляхах і стежках життя Наталени Королевої (3 нагоди сімдесятиліття) // Християнський голос. — 1958. — Ч.18 (4.05.1958).
3. *Віра й Культура* (Вінніпег). — 1958. — Ч.4-5.
4. *Ільницький М.* Драма без катарсису. Сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття. — Львів: Місіонер, 1999. — 212 с.
5. *Ільницький М.* Критики і критерії: Літературно-критична думка в Західній Україні 20-30-х рр. ХХ ст. — Львів: НВФ «Українські технології», 1998. — 147 с.
6. *Життя Святої Великомучениці Варвари*. Видав проф. І.Огієнко. — Тарнів, 1922. — 16 с.
7. *Комариця М.* «Кастилійка на вигнанні»: Творчість Наталени Королевої крізь призму галицької преси 30-х рр. // Збірник праць науково-дослідного центру періодики. Вип. 6. — Львів: Львівська наукова бібліотека імені В.Стефаніка НАН України, 1999. — С.476-498.
8. *Королева Наталена*. Автобіографія // Королева Наталена. Без коріння: Повість. — Торонто: Добра книжка, 1968. — С.12-19.
9. *Митрополит Іларіон*. Дохристиянські вірування українського народу: Історично-релігійна монографія. — Вінніпег (Канада), 1965. — 424 с.

10. *Мишанич О.* Дивосвіти Наталени Королевої // Мишанич О. Повернення: Літературно-критичні статті й нариси. — К., 1997. — С.83-112.
11. *Рідна мова* (Варшава). — 1937. — Ч.4. — С.187.
12. *Торменко І.* Наталена Королева та її сучасники: Іван Огієнко, Олександр Кошиць, Василь Королів-Старий (за матеріалами канадських архівів) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: Науковий збірник: Серія історична та філологічна / Відпов. ред. Є.Соханька. Вип. III. — Кам'янець-Подільський: РВВ КППУ, 2006. — С.181-193.

In article is analysed community of world outlooks of famous Ukrainian writers Natalena Koroleva and prominent Ukrainian scientist and theologian Metropolitan Ilarion (Ivan Ohienko). Metropolitan Ilarion was attentive reader and critic of Christian prose. They had common position in the religion questions.

Key words and word-combinations: Christian merits, spiritual culture, emigration, Christian literature, image, short story, novel, literary criticism.

Отримано: 10.06.2007 р.

УДК 821.161.2 Фед 09

Л.М.Ковалець

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ ЖИТТЄВО-ТВОРЧОЇ І ДУХОВНОЇ БІОГРАФІЇ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА (ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАГИ)

У статті викладається історія питання, з'ясується специфіка релігійного обличчя середовища, з якого вийшов Юрій Федькович, активна релігійно-просвітительська діяльність цього найбільшого поета зеленої Буковини та засвідчене в його оригінальній поетичній творчості складне, неоднозначне ставлення до Господа, що було зчаста наслідком «безсилого, хворобливого відчаю, але відчаю тимчасового» (І.Огієнко).

Ключові слова і словосполучення: християнство, язичництво, Юрій Федькович, просвітницька діяльність, духовне життя.

Історія вивчення проблеми «Федькович і релігія» сягає останніх десятиліть ХІХ ст., її започаткували, з нашого погляду, ті панотці (І.Левицький, Г.Кантемір, О.Слюсарчук), які знали поета особисто і залишили про нього китицю змістовних мемуарних свідчень. Перша спроба літературознавчої характеристики питання належить Р.Заклинському у передмові до книги «Вибраних творів» буковинця (К., 1929), власне, спеціальний фрагмент про світогляд автора містить головні факти, покликані засвідчити водночас «релігійні та антирелігійні погляди» поета, його «хитання в справах релігії», як і те, що, мовляв, «твердих, певних та обґрунтованих підстав світогляду у нашого письменника не було» [5, с.25]. Коли зважити, що двома роками перед тим релігійним писанням Федьковича, які призначалися спеціально для суто простонародної аудиторії, взагалі було відмовлено в літературній вартості і названо «отрутою» (цілком у дусі радянського гасла «релігія